

Historische Kring IJsselstein 1 (okt. 1976)

<https://hdl.handle.net/1874/10039>

nieuw
compleet

Jaar 6964

nr 1. oktober 1976

UITGAVE
STICHTING HISTORISCHE
KRING IJSSELSTEIN

BESTUUR:

Voorzitter : L.Murk, IJsselstraat 24

Secretaris : W.J.A.van Wijk, Kloos-
terstraat 11

Penningmeester: G.C.A.Pompe-Scholman,
Kronenburgplantsoen 22

Bank: AMRO-bank IJssel-
stein, rek.nr.218400217
gironr.bank 2900

REDACTIE : F.A.G.T.Mesman-Reijntjes

Drs. M.H.H. Doesburg

W.J. van Impelen

A.Kemme

LAY-OUT : G.Otter

R.Pasman

REDACTIE-ADRES: F.A.G.T.Mesman-Reijntjes

Paulus Potterlaan 23

tel. 1872

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

ER WAREN EENS...

door L. Murk
W. J. A. van Wijk
G. C. A. Pompe-Scholman

..... enige inwoners van IJsselstein, die zich voor de historie van hun woonplaats. Zij hielden zich bezig met het verzamelen en reproduceren van foto's en krantenartikelen van Oud-IJsselstein en met onderzoekingen naar de geschiedenis van oude historische panden. Vanwege de stroom van aangeboden materiaal werd in mei 1975 de groep uitgebreid tot 12 personen.

In november realiseerde de groep zich dat zijn werk alleen dan zinvol zou zijn, wanneer de resultaten ervan naar buiten zouden worden uitgedragen. Een en ander leidde ertoe, dat op 7 november 1975 de "Stichting Historische Kring IJsselstein" werd opgericht.

En inderdaad bleek buiten genoemde groep een grote belangstelling te bestaan voor de resultaten van dit speurderswerk. Binnen 5 maanden werden 200 donateurs geregistreerd.

Velen hebben al deelgenomen aan georganiseerde excursies, zoals naar Oudewater, Wijk bij Duurstede, de twee grote IJsselsteinse kerken, het stadhuis tijdens de restauratie en het Rijksarchief te Utrecht. De excursie naar de boerderij, waar men nog kaas maakt met de hand, moest i.v.m. de grote belangstelling over drie ochtenden verdeeld worden. Ook de dia-avonden trokken volle zalen.

De Stichting heeft reeds diverse waardevolle documenten en voorwerpen ontvangen van schenkers die ervan verzekerd wilden zijn, dat hun bezittingen voor het nageslacht behouden zouden blijven.

In de praktijk kunnen we de kring splitsen in leden en donateurs. De leden hebben werkgroepen gevormd, ieder met zijn eigen onderzoeksterrein. De donateurs ontvangen uitnodigingen voor lezingen met films en dia's, kunnen deelnemen aan excursies, en krijgen informatie over de activiteiten van het Kring-bestuur en werkgroepen.

De Kring stelt zich ten doel belangstelling te wekken voor de geschiedenis in het algemeen en voor de geschiedenis van IJsselstein en de Lopikerwaard in het bijzonder. Zij wil dit doen door o.a.

- het bevorderen van het bewaren van historische monumenten en voorwerpen,
- het oprichten van werk- en studiegroepen,
- het organiseren van dia-avonden en excursies,
- het publiceren van gegevens en beschouwingen door middel van een periodiek.

Aan de realisering van dit laatste punt is de Kring door de presentatie van dit 'tijdschrift' zojuist begonnen.

Stichting

Historische Kring IJsselstein

HET VIGNET,

door Ton Bruinink

Toen de Historische Kring IJsselstein in 1975 zodanige vormen ging aannemen, dat er correspondentie noodzakelijk bleek, was men het er unaniem over eens, dat deze correspondentie ook een eigen herkenningsteken behoorde te hebben. Door het woord historie komt men al snel in een gericht gebied, mede omdat de stichting zich ten doel stelt belangstelling te wekken voor de geschiedenis in het algemeen en voor die van de Lopikerwaard en IJsselstein in het bijzonder.

De blijvende herkenningpunten, zoals kerk, (stads)huizen, molen, al dan niet in een bepaalde bouwstijl opgetrokken.

geven een voorstelling van hoe het vroeger geweest is. Deze herkenningpunten worden ook vaak vereenzelvigd met een bepaalde stad of dorp. En daar deze punten zeer veel met het wel en wee van de mens te maken hadden, heb ik geprobeerd enkele van deze karakteristieke punten, gecombineerd met dag en nacht verschijnsel, te bundelen.

EITEREN IN IJSSELSTEIN

door R. J. Ooyevaar

I. INLEIDING.

In het kader van de voorbereiding van het bestemmingsplan Achterveld is een onderzoek ingesteld naar de historische gegevens over Eiteren, welke archeologisch gezien van belang kunnen zijn. Dit onderzoek richt zich dan ook vooral op de volgende drie vragen:

- a. Hoe oud is Eiteren?
- b. Waar heeft Eiteren gelegen?
- c. Wat heeft er in Eiteren gestaan?

Het antwoord op deze vragen kan bij het lezen van de bodemsporen in een archeologisch onderzoek van veel belang zijn.

II. HOE OUD IS EITEREN?

De oudste vermeldingen van Eiteren komen voor in enkele oorkonden, die hierna achtereenvolgens worden genoemd.

Eiteren wordt voor zover bekend voor het eerst genoemd in

een lijst van landerijen, behorende aan de abdij van Werden aan de Ruhr, van rond het jaar 900.

Eiteren komt eveneens voor in twee lijsten van inkomsten van de abdij van Werden uit landerijen in het Sticht uit de periode 950 - 1050 en 1050 - 1100.

Volgens een oorkonde van het jaar 1036 schenkt keizer Conrad II op verzoek van de vroegere bezitter, de klerk Waldger, een landgoed in Eiteren aan de abt Gerold en de kerk van Werden.

In een oorkonde van 1122 herstelt keizer Hendrik V de abdij van Werden in het bezit van een landgoed in de villa Eiteren, welke haar lang geleden gewelddadig was ontnomen door graaf Rutbert en diens vrouw Ermentrude.

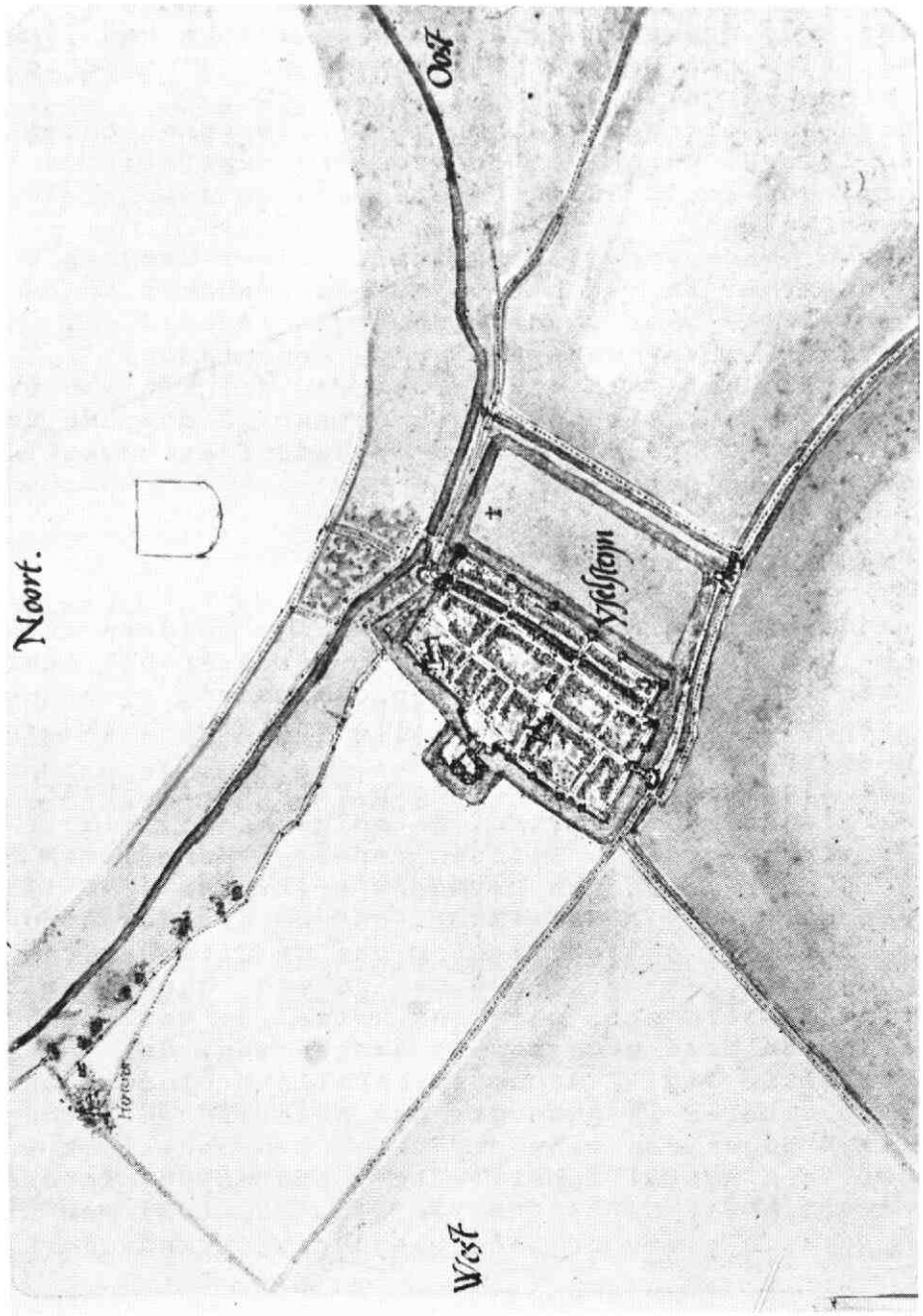
Volgens de oudste van deze oorkonden zal Eiteren uit de 9e eeuw dateren. Dit wordt ook bevestigd door de vondst van een randscherf van zogenaamd Badorf aardewerk, die uit de 9e eeuw dateert.

III. WAAR HEEFT EITEREN GELEGEN?

Eiteren omvatte grotendeels de huidige polders tussen Achtersloot en Noord-IJsseldijk, waaronder het stadsgebied van IJsselstein en de Rijpickerwaard. Binnen dit gebied heeft de karolingische villa en later kerkdorp Eiteren gelegen.

Voor de ligging van het kerkdorp Eiteren is gezocht op verschillende oude kaarten. De enige kaart, die ik heb kunnen vinden, waarop Eiteren redelijk aangegeven is, was getekend door Jacob van Deventer omstreeks 1550 (fig. 1). Bij vergelijking van deze kaart met de huidige situatie (fig. 2) blijkt dat de ligging van de Eiterse Steeg ongewijzigd is en dat het tracé van de weg, genaamd Eiteren, vanaf de IJsselpoort, ongeveer hetzelfde verloop heeft. Op basis van deze gegevens is aangenomen, dat het gearceerde perceel in fig. 2 de oorspronkelijke plaats van het kerkdorp Eiteren is geweest. Het betreffende perceel ligt duidelijk hoger dan zijn omgeving. Een onderzoek ter plaatse heeft een aantal oppervlakte vondsten opgeleverd, die voornamelijk uit de 13e en 14e eeuw dateren, met uitzondering van de hiervoor reeds beschreven randscherf uit de

EITEREN

9e eeuw. Verder is er een benen dobbelsteentje gevonden van 6mm groot, dat mogelijk ook karolingisch (9e eeuw) is, maar waarschijnlijk later. Bovendien is er een pijp-aarden Mariabeeldje gevonden, dat van omstreeks 1470 dateert. Door de vondsten op dit terrein wordt duidelijk aangetoond dat op deze plaats het kerkdorp Eiteren gelegen heeft. Dit wordt ook bevestigd door een proefopgraving in het najaar van 1972, waarover in een later nummer meer zal volgen.

Om na te gaan of de bewoning van Eiteren zich ook buiten het gearceerde perceel uitstreckte, zijn de aangrenzende terreinen aan de zuidoost- en zuidwestzijde door middel van grondboringen onderzocht in december 1973 en februari 1974. Bij deze grondboringen zijn geen sporen van bewoning aangetroffen. Ook de weg, die in fig. 1 schuin naar de kerk van Eiteren loopt, is niet terug gevonden. Vermoedelijk is deze met het omploegen van het land totaal verdwenen.

IV. WAT HEEFT ER IN EITEREN GESTAAN?

Welke gebouwen in Eiteren bestaan hebben, is niet zo goed bekend. Hierbij moet direct onderscheid gemaakt worden tussen het eigenlijke kerkdorp Eiteren op het gearceerde perceel van fig. 2 en de rest van het gebied, waaronder ook de stad IJsselstein valt. In ieder geval is het zeker dat de kerk van Eiteren in het dorp zelf bestaan heeft. Van de overige hierna te noemen gebouwen is het min of meer onzeker op welke plaats deze precies bestaan hebben.

1. De kerk van Eiteren.

In Eiteren stond oorspronkelijk de parochiekerk. Het stichtingsjaar van deze kerk is niet bekend, maar in het jaar 1200 wordt hij als reeds lang bestaande kerk genoemd. Hij was gewijd aan Onze Lieve Vrouwe Hemelvaart. Van het kerspel (parochie) Eiteren dat begrensd werd door de kerspelen Jutphaas, Vreeswijk, Lopik, Benschop en Heeswijk, is in 1217 een deel afgesplitst. Dit deel van Eiteren, waaronder de landen van de Rijpickerwaard, vormde sa-

men met een deel van het kerspel Vreeswijk in genoemd jaar het nieuwe kerspel van het Gein. In het jaar 1293 is door Agenes, de weduwe van Ridder Werenbold Vlaminck, in de kerk van Eiteren een vicarie gesticht, waarvan de vicaris werd aangesteld door het kapittel van St. Marie te Utrecht. De parochiekerk is echter verplaatst van Eiteren naar IJsselstein. De bouw van de nieuwe kerk in IJsselstein is in

fig. 2 Situatie omstreeks 1967

1307 begonnen. In 1310 is hij ingewijd door Joannes Scopia wijbisschop van de Utrechtse bisschop Guy van Avesnes, en toegewijd aan de H. Nicolaas. Hiermede is het kerspel Eiteren veranderd in het kerspel IJsselstein. De kerk van

Eiteren bleef echter bestaan als kapel, waarin de dienst verricht werd door de Vicaris van de O.L.Vrouwe vicarie tot 1579, het jaar waarin de kapel door de protestanten is verwoest.

2. De kapel van Eiteren.

Volgens een legende is in de veertiende eeuw schuin tegenover het melaatsenhuis op een akkerland, grenzende aan een middeldijkje achter een boomgaard van de St.Nicolaaskerk te IJsselstein, het beeldje van O.L.Vrouwe van Eiteren gevonden. De slootgravers, die het vonden brachten het beeldje naar de pastoor van IJsselstein, die het in de kerk plaatste. Het beeldje verdween echter twee of drie keer en werd telkens op de vindplaats weer aangetroffen. De pastoor overlegde daarop met de geestelijke overheid in Utrecht, die antwoordde dat ter plaatse een kapel voor O.L.Vrouwe moest worden opgericht om het beeldje daarin te plaatsen om het te vereren. Dit is gebeurd en terstond trok het beeldje veel belangstelling. Er zijn nog meer legenden over het beeldje, maar deze zijn voor dit onderzoek minder van belang.

Het beeldje, dat dateert uit de tweede helft van de 12e eeuw, is in ieder geval gevonden na 1310, het jaar waarin de kerk van IJsselstein ingewijd is. De vondst heeft echter voor het jaar 1399 plaats gevonden, omdat in genoemd jaar de oprichting van een broederschap in de kerk van IJsselstein ter ere van Maria van Eiteren door de Paus bevestigd wordt. De vondst heeft dus in ieder geval tussen 1310 en 1399 plaats gevonden. In de voorafgaande legende is er sprake van dat in Eiteren een nieuwe kapel gebouwd is. Het is echter bijna zeker dat het beeldje in de toen nog bestaande parochiekerk of in een gedeeltelijke verbouwing daarvan geplaatst is geweest totdat deze in 1579 werd verwoest.

3. Het klooster van Eiteren.

In 1342 werd te Eiteren een Cisterciënzerabdij gesticht. Dit klooster blijkt in 1349 verwoest te zijn. In dat jaar vraagt namelijk het generaal kapittel aan de abdijen van

de omliggende streken hulp en bijstand om de verdreven monniken te steunen en het klooster weer op te bouwen. De eerstvolgende vermelding van het klooster is pas in 1394, waarbij het klooster als priorij opnieuw gesticht is op het terrein genaamd de "Nieuwpoort" bij IJsselstein. Dit terrein lag toen binnen de stadsmuren, die in 1390 waren opgetrokken. De ligging van het eerste klooster te Eiteren is echter niet bekend. Het is mogelijk, dat het op dezelfde plaats heeft gestaan als het latere klooster op de Nieuwpoort. Anders zal het waarschijnlijk gezocht moeten worden in de directe omgeving van de stad IJsselstein waar sinds 1310 de parochiekerk staat. In het jaar 1349 is de stad IJsselstein door de maarschalk van Utrecht belegerd en ingenomen, waarbij het klooster vermoedelijk verwoest is. Mede om deze reden heeft het klooster het meest waarschijnlijk in of direct bij de stad gelegen.

4. Het Lazarushuis van Eiteren.

In de omgeving van de kapel van Eiteren heeft een melaatsenhuis gestaan. Hierin werden de zieken geschouwd, hetgeen noodzakelijk was voor opname in een leprozenhuis of om toestemming te krijgen om met een witte band om het hoofd en de lazarusklopper in de hand rond te gaan om aalmoezen te ontvangen. De melaatsen hebben zich voor 1447 verenigd in een Gilde ter ere van O.L.Vrouwe van Eiteren. Volgens een ordonnantie van 1447 moesten in de kapel van Eiteren wekelijks vijf missen gelezen worden voor het welzijn van de leden en weldoeners van het Gilde. Tevens moesten de leden de jaarlijkse processie ter ere van O.L.Vrouwe van Eiteren volgen met een schone kaars. Ook niet-melaatsen traden tot het Gilde toe, waaronder Jacoba van Beieren en Frank van Borselen. Het melaatsenhuis is in april 1684 afgebroken. Het is niet bekend tot welk jaar het als Lazarushuis dienst heeft gedaan. De ligging van het melaatsenhuis moet gezocht worden in de directe omgeving van de kapel van Eiteren, omdat het buiten de stad moet liggen; de exacte ligging is niet bekend, vermoedelijk heeft het langs de weg "Eiteren" gestaan.

V. STAND VAN ZAKEN.

Het voorbereidingsbesluit vormde voor mij de aanleiding een schrijven te richtén aan het College van Burgemeester en Wethouders van IJsselstein om hen te attenderen op de archeologische waarde van het betreffende perceel. De reactie hierop was zeer positief. Het perceel heeft namelijk een groenbestemming gekregen in het ontwerp bestemmingsplan.

Intussen zijn er twee proefopgravingen geweest waarover later meer zal volgen.

Literatuur:

J.J.de Geer. Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheden der provincie Utrecht I: Eiteren en IJsselstein. 1860.

Dr. G.Brom. Regesten en oorkonden betreffende het Sticht Utrecht. 1908.

A.van de Koppel. Geschiedenis der op 10 augustus 1911 afgebrande kerk der Nederl.Herv.Gemeente te IJsselstein. 1911.

L.J.van der Heijden. Het miraculeuse beeldje van Onze Lieve Vrouw van Eiteren en de parochie van de H.Nicolaas te IJsselstein. 1936.

Mr. J.J.Abbink Spaink. IJsselstein verleden en heden. 1963.

D.Heesters O.Cist. Vrouwenberg te IJsselstein - in: Jaarboekje van Oud-Utrecht. 1968.

W.F.J.den Uijl. De Lopikerwaard deel I: Dorp en kerspel. 1963.

J.G.M.Boon. IJsselstein Uw woonstede. 1971.

R.J.Ooyevaar. Eiteren bij IJsselstein. Westerheem XXI-3-1972.

(bordje bij de ingang van de IJsselpoort omstreeks 1920)

De drinkers worden dun en mager
de tappers dik en vet
de drinker gaat naar het pandjeshuis
de tapper naar de slager.

FOTO-WERKGROEP

VAN DE HISTORISCHE KRING IJSSELSTEIN

VRAAGT MEDEWERKERS

Deze werkgroep heeft zich tot taak gesteld bestaande situaties en gebouwen, die op het punt staan of gevaar lopen te verdwijnen of ingrijpend gewijzigd te worden, fotografisch vast te leggen.

De werkgroep laat ook van oude foto's van IJsselstein copieën maken. Daardoor beschikt zij nu reeds over een ruime collectie afbeeldingen betreffende IJsselstein en zijn bewoners vanaf ongeveer 1890.

Van de meest interessante foto's worden dia's gemaakt. Daarmee zijn twee dia-avonden gegeven, die een groot succes werden vooral bij de geboren-en-getogen IJsselsteiners vanwege de "zo-was-het"-sfeer.

De dia-collectie is opgebouwd uit opnamen van belangrijke feesten en gebeurtenissen, bv. het Onafhankelijkheidsfeest in 1913, de begrafenis van zigeunerking Petalo in 1939; verder uit opnamen van oude beroepen (bv. teenschillen) en van gezichten binnen en buiten de stad.

We zijn ervan overtuigd, dat onze collectie slechts een klein deel omvat van wat er in en buiten IJsselstein aan foto's, prentbriefkaarten, tekeningen enz., betrekking hebbende op IJsselstein en zijn bewoners, nog aanwezig is in familiealbums of in vergeten dozen op zolder.

Daarom doet de fotogroep een beroep op alle lezers, oude foto's tijdelijk af te staan om haar in staat te stellen daarvan afdrukken en dia's te maken. U ontvangt ze daarna weer terug.

Wanneer onze collectie flink is uitgebreid, zult U op komende dia-avonden daarvan mee kunnen genieten,

Oude foto's kunt U brengen bij de heren:

L.Murk, IJsselstraat 24, tel.03408 - 1627 en
W.Wiegand Bruss, Utrechtsestraat 64, tel. 03408 - 1916
(s'avonds 4697)

Beide heren zijn gaarne bereid bij U langs te komen!

Bij dezelfde heren kunt U ook Uw antwoord inleveren op
de vragen betreffende bovenstaande foto.

- vraag 1. Wanneer zijn de bomen vóór het pand, waarin
nu de Jong's viswinkel is gevestigd, gerooid?
- vraag 2. Wie was de eigenaar van de auto?
- vraag 3. In welk jaar zijn de stoepen vervangen door
trottoirs?

DE GEMEENTETOREN VAN IJSSELSTEIN

EEN WONDER IN BAKSTEEN

door A. G. Cool sr.

In het Sticht, een kwartier gaans westwaarts van de plek, waar bij de samenkomst van "Kromme IJssel" en "Door-slag" de "Gekanaliseerde Hollandse IJssel" begint, ligt aan dit water de stad IJsselstein met de oude Gotische Klaaskerk van omstreeks 1310, waaraan in de jaren 1532 en volgende een toren is gebouwd, het eerste Nederlandse bouwwerk in de stijl der Italiaanse Renaissance.

De Italiaanse bouwmeester Alessandro Pasqualini, artilleriemeester van Maximiliaan graaf van Buren, heer van de baronie IJsselstein, bouwde deze toren op last van zijn meester. Over de vorderingen van de bouw schreef Alessandro aan Maximiliaan brieven, die bewaard zijn gebleven en waaruit gewestelijke historici naarstiglijk hebben geput.

Deze Maximiliaan was de vader van Anna gravin van Buren, die in 1551 trouwde met Willem de Zwijger. Zo werd IJsselstein een soevereine Baronie der Oranjes binnen de Republiek der Verenigde Nederlanden. Tot de "Unie van Utrecht" heeft de baronie evenwel nooit behoord.

De "Anschluss" kwam bij de stichting van de Bataafse Republiek in 1795.

De - lichamelijk - kleinste Corsicaan, die ooit keizer is geweest, had in 1810 en volgende jaren de Nederlandse kerktorens als uitkijktorens nodig. Hij wou met kerkbestuurders niets te maken hebben en naaste daarom voorde burgerlijke gemeenten alle kerktorens. Zo werden de torens van alle toen hier te lande bestaande kerken gemeentetorens, ook die van IJsselstein.

Toestand voor de brand

Op 10 januari 1911 woeien vonken uit de fabrieksschoorsteen van een naburig houtbewerkingsbedrijf te IJsselstein over naar de hervormde kerk en gemeentetoren. Een felle brand brak uit. De kerk brandde uit, de toren werd zwaar beschadigd.

Architect J.E.L.Frowein bouwde de kerk vrij spoedig weer op. De toren bleef tien jaar een bouwval doordat de gemeente IJsselstein geen geld had voor herbouw.

De toren was in goede verhoudingen opgetrokken in vierhoekige geledingen, drie boven elkaar, waarboven tweedito achthoekige. Dáár bovenop had de "spits" gestaan, een goeie houten geval, zoals er twaalf in een dozijn gaan. Het was geen aantrekkelijk idee deze "bekroning" bij de restauratie angstvallig te kopiëren.

In een helder ogenblik werd een betere oplossing gevonden. Men was in contact gekomen met de veelbelovende architect M. de Klerk, voorman van de "Amsterdamse School" in de bouwkunst.

Die toog aan het werk, had er zin in. Ontwierp verschillende modellen voor de nieuwe spits. De beste in zijn ogen werd gekozen. Maar geld was er nog niet toen de geniale heer De Klerk in 1923 stierf.

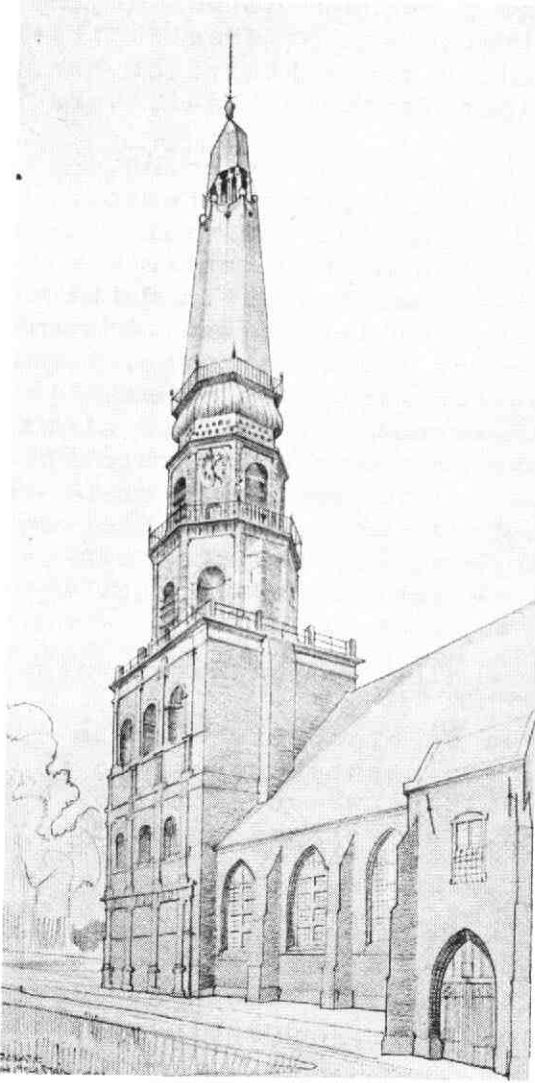
Nu sprong Dr J.Th. de Visser, toen minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen, op de bres, bijgestaan door zijn adviseur Dr Jan Kalf. De minister besloot de nagedachtenis van de jong gestorven kunstenaar te eren door de gemeentetoren van IJsselstein naar diens ontwerp te doen herbouwen. De Klerk's vriend en geestverwant, architect H.J.A. Baanders, aanvaardde de mooie opdracht het luchtkasteel van zijn gestorven vriend in steen gestalte te geven.

Het resultaat is verrassend: een renaissance onderbouw, een hypermoderne bekroning en niettemin is de harmonie volkomen! 'k Woon er 47 jaar schuin tegenover en wordt niet moe dit bouwkundig wonder met m'n ogen te strelen.

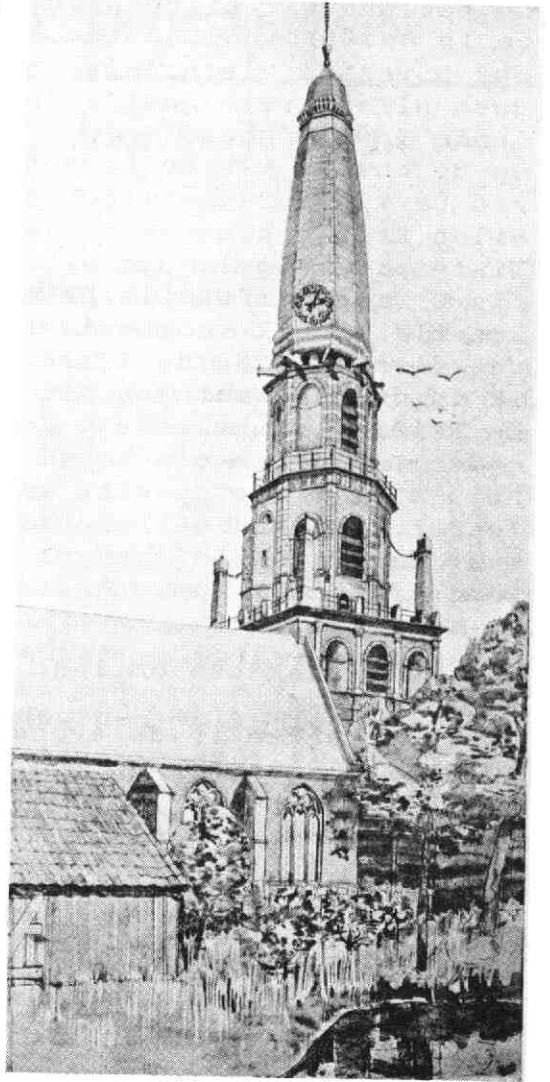
'k Geef U enige details van de vernieuwde toren:

De met lood beslagen top ervan draagt de Amsterdamse keizerskroon. (De heren van IJsselstein van omstreeks 1300 waren naverwant aan het geslacht der heren van Amstel. De legendarische heren Gijsbrecht van Amstel en Gijsbrecht van IJsselstein waren neven van elkaar.)

De acht "spuwers" aan de torentop zijn functioneel en eenvoudig, niettemin bekoorlijk van vorm.

Voorontwerpen

Architect M. de Klerk

De beeldhouwer Hildo Krop schiep -binnen de hoofdvorm van de in oorsprong Ionische kapitelen van de twaalf pilasters der bovenste vierhoekige geleding (de achterzijde heeft geen pilasters)- naar zijn eigen fantasie twaalf verschillende invullingen.

Op de hoeken van de bovenste vierhoekige geleding had De Klerk ranke (toch stevige) pinakels ontworpen. Hildo Krop bekroonde ze met de symbolen der vier evangelisten: de engel, de leeuw, de arend en de stier.

Als U vraagt: "Wat is de Amsterdamse School in de bouwkunst?" zou ik voorbeelden ervan willen noemen. Afgezien van de spits van de IJsselsteinde gemeente-toren, begin ik in de bakermat van die bouwrichting: Amsterdam.

De Reinier Vinkeleskade in Amsterdam-Zuid bv. is althans gedeeltelijk in die stijl gebouwd. Maar ook dichterbij huis kunt U die speelse wijze van bouwen bewonderen, en wel te Jutphaas aan de Dorpsstraat van de gemeente Nieuwegein, waar nabij de Sluis in de Doorslag bij een blok van twee woningen onder één dak die bouwtrant is toegepast.

Een ware anekdote omtrent de veelbesproken toren volgt hier:

In 1929 raakte in de avond van de bloedhete achtste juni IJsselstein in rep en roer: de gemeentetoren stond in brand! Weer na 18 jaar! Rookwolken kwamen al uit de toren. De brandweer werd gealarmeerd. Een wethouder stond het huilen nader dan het lachen.

Rappe benen beenden naar boven Daar was evenwel niets te merken van onraad . . . Maar weldra zag men, dat, wat voor rookwolken was aangezien, dichte zwermen muggen waren! Bij de spotnaam "Apeluiers" kregen de IJsselsteiners een tijdlang de scheldnaam "Muggenblussers".

(Dat was geen nieuwe vondst: Meppelers heetten -naast "Meppeler kluiten", vanwege hun beste boterkluiten,- ook "Meppeler muggen", omdat muggenzwermen ook rond hùn toren voor rookwolken waren aangezien).

IJsselstein, zomer 1976

DE ANTONIUS EN CORNELIUSSTICHTING TE IJSSELSTEIN

door W. J. A. van Wijk

Deze stichting begon haar verzorging van bejaarden in 1901 in wat nu "Het Centrum" aan de Kloosterstraat is. De gevelsteen in dat pand herinnert er nog aan. Tot 1962 was het een tehuis voor R.K.Oude Lieden. In laatstgenoemd jaar zette het Bejaardencentrum "Mariënstein" de werkzaamheden voort. Een belangrijke gift van de Gebroeders van Kippersluis maakte het mogelijk dit bejaardenwerk te beginnen in de aanvang van deze eeuw.

Wij prijzen ons gelukkig met het feit, dat het huidig bestuur van Mariënstein ons toestemming heeft gegeven de oudste geschiedenis aan de hand van een dagboek te publiceren. Dit boek is zo belangrijk, omdat het een goede beschrijving geeft van de (armoedige) situatie rond de eeuwwisseling hier ter plaatse.

Het is niet de bedoeling het dagboek volledig te publiceren. Dit zou spoedig tot verveling leiden. Zo staat er bv. van iedere bewoner vermeld wat bij binnenkomst werd medegebracht. Wel zal letterlijk geciteerd worden, waarbij taal- en stijlfouten overgenomen zullen worden. U bedenke echter dat de Nederlandse taal in 75 jaren veranderingen heeft ondergaan, zowel in zinsbouw als in spelling. Ook zullen de achternamen van de bewoners afgekort worden.

Op 4 januari 1901 worden de eerste bewoners begroet:

" Eerste Vrijdag der maand is het gesticht begonnen.

's Middags om drie uur kwamen Teunis L. en Gerrit B. en Jansje U. Teunis L. bracht mede: 2 winterjassen, 3 zomerjassen, 3 broeken, 4 vesten, 4 boezeroenen, reeds ouden, 1 nieuwe boezeroen, 2 onderbroeken, 3 hemden, 3 paar kousen, 2 halve halsdoeken, 2 paar klompen, 1 paar laarzen, 2 petten, een blauwe kiel, 2 zakdoeken, een ladetafel, een oud bed met peluw en 2 oude kussens.

Gerrit B. bracht mede, 2 zomerjassen, 3 winterjassen,

" 3 broeken, 3 vesten, 4 boezeroenen, 2 onderbroeken, 2 borstrokken, 5 hemden, nogal oude, 3 paar kousen, 3 halve halsdoeken, 1 paar lage schoenen, 1 paar klompen, 2 petten, 4 roode zakdoeken, bed met peluw, 2 kussens, een kat, dekens en een gewatteerde spreij.

Vrouw U. bracht mede een zondagsche jurk, een zwarte rok, 3 versleten onderrokken, een hemd, een oude borstrok, een versleten broek, 2 paar schoenen, een paar kousen, een mantel, een paar klompen, een zakdoek, 3 daagsche jakken, 2 halsdoeken, 1 daagsche halsdoek, 2 friesche boezelaars - 1 blauwe en 1 zwarte- en 4 mutsen."

Binnen enkele dagen voegen zich bij dit gezelschap: Vrouw B., K. en de Wed. P. Dat het niet alleen een IJsselsteinse aangelegenheid was, blijkt uit het volgende:

" Op 15 februari 1901 is Hermanus van B. in het gesticht gekomen uit Benschop voor f 130,-- per jaar. Hij heeft een bed en 2 kussens meegebracht, doch al zijn goed was zeer oud. Hij had slechts een winterjas en een voor de zomer, 2 broeken, 2 vesten, 1 onderbroek doch de familie heeft er later in voorzien."

Ook de gemeenschap leefde mee, ik citeer:

" Kregen wij van de Wed. Van Sijl voor het gesticht 1 borstrok, een mantel en 2 onderlijfjes.

Stuurden de meiden van de pastorie 2 rokken en 2 nieuwe boezelaars.

Ontvingen wij van een dame uit Den Haag f 10,--, waarvoor enig ondergoed is aangeschaft.

Op 23 februari zijn de oude menschen op wijn getracteerd door Z.E.W. Heer Pastoor wegens de verjaardag van Z.E.W."

Een dag later:

" Stuurde Mijnheer B. Schilte een kistje sigaren."

In maart doet een "rijkaard" zijn intrede:

" Is Jacobus van D. in het gesticht genomen. Hij was goed voorzien van boven en onderkleding, tevens had hij 7 schilderijen, een kastje met kruisbeeldje, 4 beeldjes, 3 ervan met glazen stolp, 2 vaasjes, een wekkertje en een aschbakje."

Pas op 10 april komt er officiële belangstelling.

" Kregen wij bezoek van den Burgemeester en Mevrouw. Zij

" vonden het gesticht zeer mooi en waren erg vriendelijk tegen de menschen."

Gelukkig waren er ook andere "uitschieters" voor de mensen:

" Op 6 juni 1901 zijn de oude menschen door onze Eerw. Mère Superieure getraceerd op broodjes, koekjes en cigaren. Ook kwam de moeder van Soeur M. Luciana bij de oude menschen en bracht ballen en koekjes voor hen mede.

13 juni 1901, feestdag van den H. Antonius, hebben de menschen 's morgens gehad een boterham met vleesch, een snede krentenbrood, koffie met koek, 's middags gehakt met gedroogde appelen en de mannen ieder 2 cigaren."

Aan het volgende is weinig toe te voegen omdat de situatie duidelijk is opgetekend tot eind 1901:

" 18 oktober is Gijsbertus v.d.W. naar het St Andreasgesticht gegaan ter operatie van zijn duim.

1 november stuurde Mej. Poot tabak cigaren, suiker en koffiebonen wegens de verjaring van Bertus.

4 november bracht Zijnen Doorluchtigen Hoogwaardigheid den Aartsbisschop een bezoek aan het gesticht, ook zijn de oude menschen door Zijnen Doorluchtigen Hoogwaardigheid getraceerd.

7 november: stuurde Mej. A. Assink enig geld, waarvoor is aangeschaft 5 dassen voor de mannen, enige paren wanten en eene muts voor Kornelia.

16 november stuurde Mej. A. Poot chocolade en melk voor de menschen wegens hare verjaring.

19 november kwam Gijsbertus v.d.W. uit het ziekenhuis terug, doch moet nog meermalen terugkomen om zijn duim te laten verbinden.

5 december is St. Nicolaas met Piet in het gesticht geweest. Zij hebben pepernoten gestrooid, des 's avonds hebben de menschen hunnen klomp gezet, 's morgens was er bij eenen pop van 0,10 centen, 2 krentenbroodjes, voor de mannen

1 sigaar van chocolade, voor de vrouwen een zakje pepermuntjes

26 december: Is Gerrit B. des avonds onverwacht, na eene kleine ongesteldheid zonder bedienden overleden.

30 december: Is Gerrit B. begraven, de Zusters en de oude menschen zijn ter H. Communie geweest, de scholen zijn een half uur later begonnen.

Van nu af is bepaald dat de armen uit het gesticht door de congreganisten worden begraven. Vóór het begraven gebruiken de dragers een kop koffie. Is er een overleden die in het fonds is, dan moet de Prefect der Congregatie

f 5,00 voor de dragers hebben. Er wordt niemand van de familie verzocht, "de oude mensen krijgen broodjes met kaas".

Ten tijde van de jaarwisseling 1901/1902 wordt het tehuis bewoond door 9 personen.

(wordt vervolgd)

ARCHIEFONDERZOEK EN OUD-SCHRIFT

door M.H.H. Doesburg

Bij het naspeuren van de geschiedenis van een oud stadje als IJsselstein vormen de archieven een onmisbare bron van inlichtingen. En voor IJsselstein levert die bron overvloedig water! Niet alleen beschikt de gemeente IJsselstein over een rijk-voorzien oud-archief, maar ook in de rijksarchieven te Utrecht en 's-Gravenhage ligt materiaal opgeslagen, dat aan vele onderzoekers werk biedt voor vele jaren. Nu stuit men bij archief-onderzoek vrij snel op een barrière: het schrift van vóór 1700 (globaal genomen) is door een ongeoeffende lezer niet of vrijwel niet te ontcijferen, zowel door de afwijkende lettervorm als door de veel toegepaste afkortingen.

Die barrière is gelukkig niet onoverkomelijk. Ook hier baart oefening de kunst (van het lezen). Dat bij die oefening enige (bege)leiding raadzaam is, ligt voor de hand. Enerzijds

kan men die vinden in boekjes, die dit oudere schrift en de ontcijfering ervan behandelen; anderzijds is begeleiding door een "geoefend" lezer nagenoeg onmisbaar.

Om de leden van de Historische Kring IJsselstein, die belangstelling toonden voor archiefonderzoek, over deze barrière heen te helpen, heb ik hun in een achttal "lessen" de eerste beginselen van het lezen van het oudere schrift bijgebracht, aan de hand van 17e-eeuwse stukken uit de archieven van IJsselstein en Benschop.

Dit groepje van zes heeft zich met veel enthousiasme op de moeilijkheden geworpen. En terwijl hun eerste prestaties nauwelijks de naam van "ontcijfering" verdienden en vaak stof tot vrolijkheid opleverden, raakten zij geleidelijk enigszins vertrouwd met het afwijkende schriftbeeld.

Enigszins vertrouwd -méér kan een "cursus" van acht wekelijkse lessen niet opleveren. Dat aantal lessen is voornamelijk op praktische gronden gekozen: de cursus moest niet te lang duren en vóór de vakantie zijn afgesloten. Doel was: de cursisten de weg te wijzen en een goede "aanpak" bij te brengen.

Willen deze lessen werkelijk vruchtbaar zijn, dan moet natuurlijk ervaring worden opgedaan door zelfstandig en vooral regelmatig archiefonderzoek. Dat kan het best worden verricht in het kader van de archief-werkgroep van onze historische kring, waar steeds deskundige leiding aanwezig is. Ik hoop dat de cursisten waardevolle leden van die werkgroep zullen worden.

Wanneer er bij anderen belangstelling blijkt te bestaan voor herhaling van deze lessen, ben ik bereid een wintercursus op touw te zetten voor een groep, die om praktische redenen beperkt moet blijven tot 6 à 8 personen.

Aanmelden graag vóór één december a.s. bij de heer Drs M. H.H.Doesburg, Kloosterstraat 12, tel. 03408 - 1359.

De cursus zal dan vermoedelijk begin januari starten.

INHOUDSOPGAVE

Er waren eens	2
Het vignet	3
Eiteren in IJsselstein	4
Foto-werkgroep van de Historische Kring IJsselstein vraagt medewerkers	12
De gemeentetoren van IJsselstein een wonder in baksteen	14
De Antonius en Corneliusstichting te IJsselstein	19
Archiefonderzoek en oud-schrift	22

**Eerst tot tien
tellen voor we
gaan slopen.**

